

SAHÂBE DÖNEMİ İSTANBUL SEFERLERİ

Dr. Mehmet EFENDİOĞLU

7.4.1957 tarihinde Batı Trakya'nın Gümülcine şehrinde doğdu. İlkokuldan sonra medrese eğitimi gördü. 1974 yılında eğitimini sürdürmek amacıyla Türkiye'ye geldi. 1979 yılında Balıkesir İmam-Hatip Lisesi'nden, 1984 yılında da Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu.

1985 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı vaizi olarak göreve başladı. Haseki Eğitim Merkezi Mastır-Doktora bölümünü bitirdi. Bu arada Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak Hadis dalında çalışmalar yaptı. 1991 yılında "Arap Olmayan Sahâbiler" isimli çalışmasıyla mastırını, 1998 yılında da "Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler" isimli teziyle doktorasını tamamladı.

Evlü ve iki çocuk babası olup Arapça, İngilizce, ve Yunanca bilmekte, ilmî çalışmalarına Diyanet-İslâm Ansiklopedisi'nde madde yazarak sürdürmektedir.

A. SAHÂBE VE DÖNEMİ

Kelime anlamı itibarıyla “sahâbî”, “dost” ve “arkadaş” demektir.⁽¹⁾ Terim olarak ise “Hz. Peygamber’i gören, ona iman edip kendisiyle birlikte hareket eden ve bu inancını koruyarak vefat eden kimse” anlamında kullanılır.⁽²⁾ Çoğulu “sahâbe” ve “ashâb” şeklinde gelmektedir.⁽³⁾

Buna göre, Hz. Peygamber’e ilk vahyin geliş tarihi olan milâdî 6 Ağustos 610 tarihi⁽⁴⁾ ile vefat yılı olan hicrî 12 Rabû’l-evvel 11 (7 Haziran 632)⁽⁵⁾ tarihleri arasında geçen yaklaşık 23 senelik peygamberlik süresi içerisinde hayatta bulunmuş, onu görmüş, kendisine inanmış ve müslüman olarak vefat etmiş olan kimse sahâbîdir.⁽⁶⁾

Sahâbîler yüksek bir makama ve eşsiz bir şerefe sahiptirler. Ancak hemen vurgulanmalıdır ki, onların sahip olduğu bu makam ve şeref kendilerine bir lütuf olarak verilmiş değildir. Ashâb, İslâm’ı din olarak seçtikleri ilk andan itibaren Hz. Peygamber’e sonsuz bir inançla bağlanmışlar, kabul ettikleri yeni dinin gereklerini tam bir teslimiyetle yerine getirmişlerdir.⁽⁷⁾ Farklı zamanlarda iman etmiş olsalar dahi onlar hayatlarının büyük bir kısmını Allah Resûlünün yanında geçirmişler, aldığı kararlarda onunla birlikte hareket etmişler, İslâm’ın yücelmesi ve bütün insanlara ulaşması uğruna büyük fedakârlıklarda bulunmuşlardır. Onları bu yeni dine girmeye zorlayan ve onu yaşamaya sevk eden her hangi bir korku, bir tehdit veya bir baskı da yoktu. Aksine görevlerini seve seve ifa ederlerken İslâm’ın karşısında yer alan çevreler tarafından tehdit edilenler, işkenceye maruz kalanlar, ölümle karşılaşanlar, evlerini, mallarını ve yurtlarını, terk edip başka yerlere göç etmek zorunda kalanlar, bundan da ötesi şehid edilenler olmuş, ancak onlardan hiç biri inancından ve Allah ile Resûlüne olan bağlılığından vaz geçmemiştir.⁽⁸⁾ Bütün bunlar gösterir ki ashâb, sahip oldukları üstün meziyeti ve ayrıcalığı gösterdikleri teslimiyet, yaptıkları fedakârlıklar ve sergiledikleri örnek davranışları sayesinde elde etmişlerdir.

Bu fedakârlıkları ve örnek davranışları sebebiyle Cenâb-ı Hakk Kur’ân-ı Kerim’in bir çok ayetinde sahâbeden övgü ile bahsetmektedir. Özetle söylemek gerekirse, Kur’an ashâbın mu’tedil bir topluluk olduk-

Resim 1: Eyüpsultan Türbesi, Eyüp Belediye Arşivinden

larını haber vermiş,⁽⁹⁾ Allah ve Resûlüne iman edip tam teslimiyet gösterdiklerini ve büyük ecir kazandıklarını bildirmiş,⁽¹⁰⁾ Allah’ın kendilerinden, kendilerinin de Allah’tan razı olduklarını ve kendileri için ebedî olarak kalacakları cennetler hazırlandığını söylemiştir.⁽¹¹⁾ Kendilerine af, mağfiret ve büyük mükâfât va’d edilen⁽¹²⁾ bu seçkin neslin⁽¹³⁾ Allah ve Resûlüne yardım eden sadık mü’minler olduklarını,⁽¹⁴⁾ ihtiyaç içinde bulunmalarına rağmen müslüman kardeşlerini kendilerine tercih ettiklerini ve kurtuluşu hak ettiklerini,⁽¹⁵⁾ afvedildiklerini,⁽¹⁶⁾ ayrıca gerçek mü’minler olmaları sebebiyle bağışlanacaklarını haber vermekte,⁽¹⁷⁾ böylece sahip oldukları üstün değere işaret etmektedir.

Hız. Peygamber de ömrünü birlikte geçirdiği bu fedakâr insanlardan bahsederken kendilerini insanlık tarihinin en hayırlı nesli,⁽¹⁸⁾ ümmetin en iyileri,⁽¹⁹⁾ cehennem ateşinin yakmayacağı kimseler⁽²⁰⁾ ve cennetlikler⁽²¹⁾ olarak tanıtmış, ayrıca müslümanların onlara güzel muamelede bulunmalarını⁽²²⁾, iyi davranmalarını⁽²³⁾, haklarında ileri geri konuşmamalarını⁽²⁴⁾ ve kendilerine karşı saygısızca davranışlarda bulunmaktan uzak durmalarını istemiştir.

Hız. Peygamber’in 23 senelik peygamberlik hayatı süresince kendisini görüp iman etmekle şereflenen sahâbîlerin sayısı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda Hız. Peygamber zamanı ile sahâbe devrinden bize ulaşmış net bir rakam mevcut değildir. Aslında buna imkan da yoktur. Zira sahâbîler bugünkü manada sınırları belli olan ve çeşitli aralıklarla nüfus sayımı yapılan bir ülkede yaşamamış, aksi-

(1) İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, I, 519.

(2) İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi’s-sahâbe*, I, 6; Talât Koçyığıt, *Hadîs Tarihi*, s. 70.

(3) Ahmed Nâim, *Tecrid Tercümesi* (Mukaddime), I, 38.

(4) Muhammed Rıza, *Muhammed*, s. 59.

(5) Muhammed Rıza, *Muhammed*, s. 352.

(6) Muhammed Accâc el-Hatîb, *es-Sünne kable’t-tedvîn*, s. 389-390.

(7) Mehmet Efendioğlu, “Fezâilü’s-sahâbe”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, XII, 534-535.

(8) Sahâbîlerin inançları uğruna çektikleri sıkıntılar hakkında toplu bilgi için bkz. Muhammed Yusuf el-Kandehlevî, *Hayâtü’s-sahâbe*, I, 261-599; II, 141-308.

(9) el-Bakara (2), 143.

(10) Âl-i İmrân (3), 172, 173.

(11) et-Tevbe (9), 100.

(12) el-Feth (48), 29.

(13) en-Neml (27), 59; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, V, 245.

(14) el-Haşr (59), 8.

(15) el-Haşr (59), 9.

(16) et-Tevbe (9), 111.

(17) el-Enfâl (8), 74.

(18) Buhârî, “Fezâilü’s-sahâbe”, 1; Müslim, “Fezâilü’s-sahâbe”, 211, 212.

(19) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 350.

(20) Tirmizî, “Menâkıb”, 57.

(21) Müttetkî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl*, XI, 539.

(22) Tayâlisî, *Müsned*, s. 7.

(23) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 26.

(24) Buhârî, “Fezâilü’s-sahâbe”, 4; Müslim, “Fezâilü’s-sahâbe”, 221, 222.

(25) Nevzat Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, s. 28.

(26) İbn Kesir, *İhtisârü Ulâmi'l-hadis*, s.185; Tayyib Okic, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tedkikler*, s. 47.

(27) Celâleddin es-Suyûtî, *Tedribü'r-râvi*, II, 221.

(28) İsmail L. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 242.

(29) Mehmet Efendioğlu, *Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler*, s. 20-21.

(30) Abdülmün'im el-Hâşimî, *Asru's-sahâbe*, s. 7.

(31) Celâleddin es-Suyûtî, *Tedribü'r-râvi*, II, 228-229.

(32) Bu fetihlere dair teferruatlı bilgi için bkz. İbn Abdülhakem, *Futûhu Mısır ve Ahbâruhâ*, s. 53-204; Ethar Mubârekburî el-Hindî, *el-Arab ve'l-Hind fi ahdi'r-risâle*, s. 137-138; Walter E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri*, s. 109-302.

(33) Muhammed Accâc el-Hatîb, *es-Sünne kable't-tedvîn*, s. 77-183.

(34) Buhârî, "Cihâd", 93.

(35) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 335.

ne değişik beldelere ve köylere dağılmış, bir kısmı yerleşik bir kısmı da göçebe hayatı yaşayan topluluklardan meydana gelmişti.⁽²⁵⁾ Ayrıca yahudi, hıristiyan ve diğer din mensupları ile iç içe yaşadıkları için net olarak tespit edilip sayılmaları imkansızdı. Ancak yine de 40 bin, 70 bin olabileceklerine dair rivayetler bulunmakta,⁽²⁶⁾ Hz. Peygamber'in vefatından az önce gerçekleştiği son hacı olan Vedâ'ı hacında bulunan sahâbilerin 100 bin'in üzerinde oldukları nakledilmektedir.⁽²⁷⁾

Tahmine dayalı bu kadar yüksek rakamlar nakledilmekle birlikte isimleri kaynaklara yansımış ve hayatları hakkında bilgi sahibi olduğumuz sahâbe sayısı oldukça düşüktür. Bu konuda yazılan eserlerin en muhtevalısı ve hacimli olan İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1448) *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe* isimli eserinde 11 bin civarında sahâbinin biyografisi yer almaktadır.⁽²⁸⁾ Ancak bunlar arasında mükerrerler, muhadramlar ve yanlışlıkla sahâbî olarak zikredilenlerin bulunduğu göz önüne alınır da bunlar çıkarılırsa rakam epey düşecektir. Buna göre ismi ve hayat hikayesi bilinen toplam sahâbî sayısı 10 bin civarında olmaktadır.⁽²⁹⁾

Ashâb, Hz. Peygamber'in vefatına kadar onun emrinde hareket ederek ve Arap Yarımadası sınırları dahilinde yaşayarak İslâmiyet'i yaymaya çalıştılar. Ancak Resûlullah'ın vefatından sonra inisiyatifin artık onların eline geçmesiyle büyük bir gayret göstererek fevkalâde işler başardılar ve adına "Sahâbe Asrı" denen bir döneme damgalarını vurdular.⁽³⁰⁾ "Sahâbe Asrı" Hz. Peygamber'in vefat yılı olan hicrî 11 (632) tarihinde başlar ve en son vefat eden sahâbî olarak bilinen Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile İbnü'l-Eskâ'nın hicrî 110 (728) yılında vefa-

tiyla sona erer.⁽³¹⁾ Buna göre "Sahâbe Asrı" tam bir yüz yıl devam etmiştir. "Sahâbe Asrı"nın hemen başından itibaren ashâb Arap Yarımadası'nın dışına taşmaya başlamış ve 10-15 senelik bir zaman dilimi içerisinde İran Sasânî İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmış, İslâmiyet Hindistan, Orta Asya ve Kafkaslar'a kadar ulaşmış, Bizans İmparatorluğu Doğu Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika'dan çıkarılmış, Akdeniz'deki belli başlı adalar ele geçirilmiştir.⁽³²⁾ Sahâbiler, feth edilen topraklardaki belli başlı merkezlerden Küfe, Basra, Cezîre, Hıms, Şam ve Mısır gibi merkezlere yerleştiler ve buralarda bir yandan ilmî faaliyetlerde bulundular, diğer taraftan da cephele- re gidip cihada katılmak suretiyle İslâmiyet'i yaymaya çalıştılar.⁽³³⁾

Sasânî İmparatorluğu'nun ortadan kaldırılmasından sonra sıra Bizans İmparatorluğu'na gelmişti. Bu devlet İslâm'ın yayılması faaliyetine engel olan tek güç olarak kalmış, bundan dolayı sahâbiler onun ortadan kaldırılması hedefine kilitlenmişlerdi. İstanbul'u ele geçirmek bir ideal haline gelmişti. Ashâbı bu ideali gerçekleştirmeye sevk eden çeşitli amiller vardı. Hz. Peygamber bir hadîs-i şeriflerinde "Ümmetimden Kayser'in şehrinde savaşacak ilk ordu başlanacaktır"⁽³⁴⁾ buyurmuşlardır. Yine çok meşhur bir hadîs-i şerifin manası şöyledir: "Kostantiniyye mutlaka feth edilecektir. Burayı feth eden kumandan ne iyi bir kumandandır! Onun ordusu da ne güzel bir ordudur!"⁽³⁵⁾ Bu hadislerde ve bu anlamdaki başka rivayetlerde yer alan müjdelere nail olmak maksadıyla ashâb İstanbul'u feth etmeye yönelmiş ve bunun için çeşitli seferler tertip edip şehri kuşatmışlardır.

B. İSTANBUL KUŞATMALARI

Sahâbe döneminde müslümanlar bir çok defa İstanbul önlerine gelmişlerse de şehri üç defa kuşatmışlardır. Gerek sahâbe ve gerekse İstanbul şehri açısından önemli sonuçlar doğuracak olan bu kuşatmalar ve neticeleri şöyledir:

1. Birinci Kuşatma:

Sahâbe dönemi İstanbul kuşatmalarından birincisi Muaviye b. Ebû Süfyan döneminde (41-60/661-680) hicrî 49 (669) yılında gerçekleşmiştir.⁽³⁶⁾ Muaviye, hicrî 48 (668)

Resim 2; Ebu Said el-Hudri kabri, Halîç Dergisi sayı 3 s.19

tarihinde Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî (ö. 53/673) kumandasında öncü birlik sayılacak bir orduyu kara yolu ile Şam'dan İstanbul üzerine gönderdi. Bu ordu kayda değer bir engelle karşılaşmadan Anadolu'yu baştan başa geçerek İstanbul'a ulaştı ve kış mevsimini Kadıköy'de geçirdi.⁽³⁷⁾ Hicrî 49 (669) yılında Süfyan b. Avf el-Eslemî (ö.54/674) kumandasında ikinci bir ordu gönderildi ve iki ordu İstanbul önlerinde birleşti.⁽³⁸⁾ O gün için yaklaşık 1700 parça gemiden oluşan İslâm donanması da Ege üzerinden ve Çanakkale boğazından geçerek Marmara denizine girdi. Baharla birlikte İstanbul karadan ve denizden kuşatıldı. Taraflar arasında zaman zaman kara ve deniz savaşları oldu.⁽³⁹⁾ Ancak muhkem surlara sahip olan şehri feth etmek mümkün olmadı. Kuşatma uzayıp kış mevsimine girilince, sıcak iklimin insanları olan Araplar buranın soğuğuna tahammül edemedi. Zaten ilk defa bu savaşta kullanıldığı söylenen ve denizin üzerinde yanıp sönmeyen Grek ateşi sayesinde donanma da büyük zarar görmüştü. Bundan dolayı kuşatma kaldırıldı.⁽⁴⁰⁾

Savaşın detayları bir yana, kaynaklardaki bilgilere göre bu savaşa 63 civarında sahâbî katılmıştır.⁽⁴¹⁾ Bunlar arasında Ebû Eyyûb el-Ensârî (ö.49/669), Ebû Şeybe el-Hudrî (ö.49/669) – ki bunlar ikisi burada şehid düşmüşlerdir – Abdullah b. Abbas (ö.68/687), Abdullah b. Zübeyr (ö.73/692) ve Abdullah b. Ömer (ö.74/693), gibi o devrin önemli simaları da bulunmaktadır.⁽⁴²⁾ İki ordu kumandanı Fedâle b. Ubeyd ve Süfyan b. Avf da sahâbîdirler.⁽⁴³⁾ Bunlar yanında Ebû Sa'd el-Hayr (ö.?) gibi çok meşhur olmayan başka sahâbîler de bu savaşta yer almışlardır.⁽⁴⁴⁾

2. İkinci Kuşatma:

Birinci İstanbul kuşatmasından üç-dört sene sonra İslâm orduları yeniden İstanbul önlerine geldiler. İlk kuşatma müslümanlara çok önemli bir şeyi öğretmişti. İstanbul kısa zamanda ele geçirilecek bir şehir değildi. Burada uzun zaman kalmak ve şehrin dışarıdan yardım almasını engellemek gerekiyordu.⁽⁴⁵⁾ Bundan dolayı Muaviye b. Ebû Süfyan uzun süreli bir kuşatma için hazırlık yaptı. Ordu kumandanlığına Cünâde b. Ebû Ümeyye el-Ezdî'yi (ö.80/699) getirdi. Hicrî 53 (673) yılında ordu Anadolu üzerinden İs-

tanbul'a doğru yola çıktı. Mevsim kış olduğu için yavaş hareket edildi ve ancak baharda İstanbul önlerine gelindi.⁽⁴⁶⁾ Donanma da Kıbrıs, Rodos, Ege adaları ve Çanakkale boğazı yoluyla İstanbul'a ulaştı. Marmara denizindeki adalar kontrol altına alındı. Neresi olduğu konusunda ihtilaf bulunmakla birlikte kabul gören görüşe göre Kapıdağ Yarımadası donanma için üs olarak seçildi.⁽⁴⁷⁾

Hicrî 54 (664) tarihinde karadan ve denizden kuşatma başladı. Şiddetli kara ve deniz savaşları oldu. Yedi sene devam edecek olan bu kuşatma esnasında müslümanlar kış aylarını Kapıdağ Yarımadası'nda geçirirler, baharla birlikte de İstanbul'u yeniden kuşatırlardı. Zaman zaman takviye kuvvet gelmesine rağmen bu kuşatmadan da bir netice alınamadı.⁽⁴⁸⁾ Özellikle suda yanma özelliği bulunan ve formülü sadece Bizanslılar'ın elinde bulunan Grek ateşinin gemilere büyük zarar vermesi kuşatmaları her zaman kırmış, bundan dolayı sonuca ulaşılamamıştır. Hicrî 60 (680) yılında bizat Muaviye b. Ebû Süfyan'ın emriyle kuşatma kaldırıldı ve İslam orduları geriye döndü.⁽⁴⁹⁾

Yaklaşık yedi yıl süren bu savaşta sahâbeden İstanbul'a kimlerin geldiği konusunda kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak kalabalık bir sahâbe topluluğu henüz hayattadır ve bunlardan bir kısmının bu savaşa katılmış olmaları kuvvetle muhtemeldir.

3. Üçüncü Kuşatma:

Muaviye b. Ebû Süfyan'ın vefatından sonra müslümanlar güneyden Anadolu'nun içlerine doğru bir çok akın gerçekleştirmişlerse de İstanbul'u feth etmeye yönelik üçüncü teşebbüs için yaklaşık 40 sene beklemek gerekecekti. Bu zaman zarfında İslam aleminde yaşanan bir takım iç sıkıntılar İstanbul'u ele geçirme düşüncesinin ikinci plana atılmasına sebep teşkil etmiş, ancak hedef olmaktan hiçbir zaman çıkmamıştır. Hicrî 86 (705) yılında Emevî yönetimine gelen Velid b. Abdülmelik devletteki birliği sağlayıp orduyu güçlendirdikten sonra İstanbul'u kuşatmak için hazırlıklara başladı.⁽⁵⁰⁾ Ancak onun 96 (714) tarihinde vefat etmesi üzerine bu işi kendisinden sonra yönetime gelen kardeşi Süleyman b. Abdül-

(36) İbn Cerir et-Taberî, *Târîhu'l-İmâm ve'l-mulûk*, III, 206; Marius Canard, "Tarih ve Efsaneye Göre Arapların İstanbul Seferleri" s. 217.

(37) Abdüşşâfi Muhammed Abdüllâtîf, *el-Âlemü'l-İslâmî fi'l-asri'l-Emevî*, s. 249.

(38) İbnü'l-Esir el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târîh*, III, 458-459.

(39) Muhammed es-Seyyid el-Vekil, *el-Emeviyûn beyne's-şark ve'l-garb*, I, 58-59.

(40) Yusuf el-Aşş, *ed-Devletü'l-Emeviyye*, s. 157. Grek ateşinin mahiyeti hakkında bilgi için bkz. Muhammed es-Seyyid el-Vekil, *el-Emeviyûn beyne's-şark ve'l-garb*, I, 63-65.

(41) İmam-zâde Esad Efendi, *Feth-i Kostantmiyye*, s. 19.

(42) İbnü'l-Esir el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târîh*, III, 459.

(43) İbnü'l-Esir el-Cezerî, *Üs-dü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, IV, 63; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, III, 126.

(44) İbn Hacer, *a.g.e.*, VII, 171.

(45) Abdüşşâfi Muhammed Abdüllâtîf, *el-Âlemü'l-İslâmî fi'l-asri'l-Emevî*, s. 250-251.

(46) Muhammed es-Seyyid el-Vekil, *el-Emeviyûn beyne's-şark ve'l-garb*, I, 60-61.

(47) Marius Canard, "Tarih ve Efsaneye Göre Arapların İstanbul Seferleri", s. 223-224; Şahin Uçar, "Müslümanların İstanbul'u Fethetmek için Yaptıkları İlk Üç Muhasara", s. 71-72.

(48) G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 115-116.

(49) Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 305.

(50) Şahin Uçar, "Müslümanların İstanbul'u Fethetmek için Yaptıkları İlk Üç Muhasara", s. 76.

(51) Yusuf el-Aşş, *ed-Devletü'l-Emeviyye*, s. 256.

(52) Abdüşşâfi Muhammed Abdüllâtîf, *el-Âlemü'l-İslâmî fî'l-asri'l-Emevî*, s. 257-258.

(53) İbn Cerir et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mulûk*, IV, 48.

(54) Muhammed es-Seyyid el-Vekil, *el-Emeviyyün beyne's-şark ve'l-garb*, I, 161.

(55) Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 399-400.

(56) İbn Cerir et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mulûk*, IV, 48.

(57) Sahâbî olduğu ve İstanbul'da şehid düşerek buraya defnedildiği kesin olarak bilinen meşhur sahâbî Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin kabrinin sonradan keşif yoluyla ortaya çıkarılmış olması bunu doğrulamaktadır. Bu hususa dair bilgi için bkz. Hüseyin Algül, *Hala Sultan ve Eyyüb Sultan*, s. 71-75.

(58) Bu konuda ilmi değere sahip ilk eser, Prof. Dr. A. Süheyl Ünver tarafından kaleme alınmış ve *İstanbul'da Sahâbe Kabirleri* ismiyle neşredilmiştir (İst. 1953). Daha sonra te'lif edilenlerin basit ilâve ve eksiltmelerle tamamen bu esere dayandıkları görülmektedir.

(59) CD, "Gökteki Yıldızlar, İstanbul'da Sahâbe Kabirleri" ismiyle hazırlanıp çoğaltılmıştır.

Resim 3; Abdussadık Amr İbni Same türbesi, Hüsam İbni Abdullah açık türbesi, Hz. Şa'be açık türbesi, Hz. Ebuzer Gıffari açık türbesi, Cafer İbni Abdullah açık türbesi, Haliç dergisi sayı 3 s.18-19

melik üzerine aldı.⁽⁵¹⁾ Süleyman, Mesleme b. Abdülmelik (ö.121/738) kumandasında güçlü bir orduyu karadan, 1800 parça gemiden oluşan donanmayı da Ege denizi ve Çanakkale boğazı yoluyla İstanbul'a gönderdi. Hicrî 98 (716) yılının bahar mevsiminde şehir karadan ve denizden kuşatıldı.⁽⁵²⁾ Süleyman b. Abdülmelik kumandanlarına şehri feth etmeden geri dönmelerini kesin olarak emrettiğinden ordu kumandanı Mesleme askerlere burada yerleşik hayata geçmeleri için tedbirler almış, onları ahşap evler yapmaya teşvik etmiş, sebze ve buğday ekirmiş, böylece ihtiyaçlarını çalışarak tedarik etmeye zorlamıştır.⁽⁵³⁾ Kuşatma esnasında kara ve deniz savaşları olmuş, Bizanslıların Grek ateşine karşılık Araplar da ilk defa burada nefit kullanmayı denemişler, ancak bir sonuç alamamışlardır.⁽⁵⁴⁾

Kışın çok sert geçmesi, şiddetli fırtına ve Grek ateşi ile donanmanın büyük zayıf vermesi gibi nedenlerden dolayı bu kuşatmadan da bir sonuç alınmadı. Zaten bir müddet sonra orduyu gönderen Süleyman b. Abdülmelik'in vefat haberi geldi. Yerine geçen Ömer b. Abdülaziz de (99-101/717-720) kuşatmadan yana değildi. Bundan dolayı hicrî 99 (717) yılında muhasara kaldırıldı ve hem ordu ve hem de donanma İstanbul'dan ayrıldı.⁽⁵⁵⁾

Sahâbe asrının hemen sonlarında gerçekleşen bu üçüncü İstanbul kuşatmasında Mücâhid b. Cebr (ö.103/721), Halid b. Ma'dân el-Kilâ'î (ö.104/722) ve Abdullah b.

Ebû Zekerya el-Huzâ'î (?) gibi ilmi ile meşhur Tâbiiler'in yer aldığı bilinmekte⁽⁵⁶⁾ ise de sahâbeden her hangi bir kişinin katıldığına dair kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır. Zaten bu sırada hayatta kalan sahâbî sayısı da muhtemelen iki elin parmak sayısından daha azdı.

C. İSTANBUL'DA KABRİ BULUNDUĞU SÖYLENEN SAHÂBİLER

Sahâbe asrında İstanbul'a gerçekleşen seferler ve kuşatmalar esnasında buraya bir çok sahâbî gelmiş, bir kısmı burada şehid düşmüş, bir kısmı da gazi olarak geriye dönmüştür. Şehid düşmüş olan sahâbîler her ne kadar İstanbul civarına defn edilmişlerse de bunların kabirlerini bilmek ve bulmak imkansızdır. Zira onları defn eden arkadaşları haklı olarak, Bizanslılar sonradan zarar verirler endişesiyle üzerlerine kabir yapmazlar, medfun buldukları yerleri de düzleyip kabirlerin izini kaybederlerdi.⁽⁵⁷⁾ Böyle olmasına rağmen bugün İstanbul'da 30 civarında sahâbe kabri olduğu söylenen ziyaretgâh bulunmaktadır. Bunlarla ilgili 10 civarında eser kaleme alınmış,⁽⁵⁸⁾ "İstanbul'da Sahâbe Kabirleri" konulu belgesel türü video kaset ve CD'ler hazırlanmıştır.⁽⁵⁹⁾ Türbelerle koruma altına alınan, adlarına vakfiyeler düzenlenen, turlar tertip edilerek ziyaret edilen ve yanlarında dualar yapılan bu ziyaret yerleri ve türbeler milletimizin ashâbı sevdiğini ve onlara saygı duyduğunu göstermesi bakımından her ne kadar büyük önem taşımakta ise de sahâbî olarak değer gören bu şahsiyetlerin kimlikleri ile kabirlerinin, sahâbe mefhumunun mana ve ehemmiyetini de göz önünde bulundurmak suretiyle yeniden ele alınmasında yarar bulunmaktadır.

İstanbul'da mevcut sahâbe türbelerinin sayısı 29'dur. Bu 29 türbeden 7'si Eyüp sınırları içinde, 18'i Suriçi'nde yani Fatih ve Eminönü'nde, 3'ü Beyoğlu'nda yer almaktadır. İki türbesi bulunan Hz. Ebudderdâ'nın türbelerinden biri Eyüp'te diğeri Üsküdar'dadır.⁽⁶⁰⁾ Bu türbeler ve burada yattığı söylenen şahsiyetler ciddî kaynaklar gözden geçirilmek suretiyle incelendiğinde bunların hepsinin sahâbî olmadığı ve farklı birtakım özellikleri bulunduğu gayet açık bir şekilde ortaya çıkar. Bu özellikler göz önüne alınarak bir sınıflandırma yapılabilir olursa şöyle bir tablo ile karşılaşmak kaçınılmaz olur:

1. Sahâbî olduğu, İstanbul'a geldiği ve burada şehid düştüğü kesin olanlar.

2. Sahâbî olduğu kesin olarak bilinmekle beraber İstanbul'a hiç gelmemiş olanlar.

3. Tâbiî yani sahâbeden sonraki kuşaktan olanlar.

4. Sahâbî olduğu söylenen, ancak sahâbe ile ilgili kaynaklarda hiç ismine rastlanmayanlar.

5. Sonraki dönemlerde yaşamış olanlar.

6. Uydurma olduğu anlaşılanlar.

Bu gerçeğe rağmen bugüne kadar konuya dair yazılan eserlerde söz konusu türbeler ve burada yattığı söylenen şahsiyetler ele alınırken hep gerçek sahâbî oldukları varsayımından hareket edilmiş⁽⁶¹⁾ ve bir hataya düşülmüştür. Bu hatayı da yeni çalışmalarla kısa yoldan düzeltmek gerekir. Çünkü sahâbe konusu ciddî bir konudur. Sahâbî, hadislerin temel unsuru olan bir kişidir. Bir kişinin sahâbî olduğunu söylemek veya reddetmek, duruma göre dinî açıdan müsbet veya menfi neticeler doğurabilmektedir. Bundan dolayı sahâbe konusu Hadis Usûlü ilminin bir başlığı kabul edilmiş ve üzerinde ciddiyetle durulmuştur.⁽⁶²⁾ Hadis usulcileri eserlerinde konuyu ele alırken kimin sahâbî olduğuna açıklık getirmişler, bir kişinin sahâbî olup olmadığını anlamak için birtakım esaslar koymuşlar ve durumu bu esaslara uygun düşmeyen kimselerin sahâbî olarak değerlendirilemeyeceklerini söylemişlerdir.⁽⁶³⁾

Böyle olunca, sahâbî olduğu ve İstanbul'da medfun bulunduğu söylenen şahsiyetleri bu nazarla yeniden ele almak ve değerlendirmek gerekecektir.

BİBLİYOGRAFYA:

1. et-Tayâlisî, *el-Müsned*, Beyrut, ts.
2. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Beyrut, 1389/1969.
3. el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh* (thk. M. Fuad Abdülbâkî ve dğr.), I-IV, Kahire, 1400/1979.
4. İbn Abdülhakem, *Futûhu Misr ve Ahbâruhâ*, Bağdad, ts.
5. Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh* (thk. M. Fuad Abdülbâkî), I-V, Mısır, 1374/1955.
6. et-Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahîh* (thk. Ahmed Muhammed Şakir), I-V, Beyrut, ts.
7. İbn Cerir et-Taberî, *Târihu'l-ümmem ve'l-mulûk*, I-VI, Beyrut, 1411/1991.
8. İbnü'l-Esir el-Cezerî, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, I-VI, Beyrut, ts.
9. İbnü'l-Esir el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târih*, I-XIII, Beyrut, ts.
10. İbnü's-Salâh eş-Şehrezürî, *Ulûmü'l-hadis* (thk. Nureddin İtr), Dimaşk, 1406/1986.
11. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Beyrut, ts.
12. İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azim* (thk. M. İbrahim el-Bennâ ve dğr.), I-VIII, İstanbul, 1984.
13. İbn Kesir, *İhtisârü Ulûmü'l-hadis* (Ahmed Muhammed Şakir'in *el-Bâisü'l-hasis* isimli şerhi ile birlikte), Beyrut, ts.
14. İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe* (thk. Ali Muhammed el-Bicâvî), I-VIII, Kahire, ts.
15. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzheti'n-nazar fi tavzihî Nuhbeti'l-fiker* (thk. Nureddin İtr), Dimaşk, 1413/1992.
16. Celâleddin es-Suyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllâtîf), I-II, Beyrut, 1399/1979.
17. Ali el-Mütttekî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I-VIII, Haydarâbâd, 1312-1313.
18. İmam-zâde Esad Efendi, *Feth-i Kostantiniyye*, İstanbul, 1285.
19. Muhammed Accâc el-Hatîb, *es-Sünne kable't-tedvin*, Kahire 1976.
20. Ethar Mubârekbüri el-Hindî, *el-Arab ve'l-Hind fi ahdi'r-risâle* (Arapça'ya trc. Abdülaziz İzzet Abdülcelîl), Mısır, 1973.
21. Abdülmün'im el-Hâşimî, *Asru's-sahâbe*, Beyrut, 1421/2000.
22. Muhammed Rıza, *Muhammed Resûlüllah (s.a.v.)*, Kahire, 1385/1966.
23. Muhammed Yusuf el-Kandehlevî, *Hayâtü's-sahâbe* (thk. Nayif el-Abbâs ve dğr.), I-III, Dimaşk, 1410/1989.
24. Yusuf el-Aşş, *ed-Devletü'l-Emeviyye*, Dimaşk, 1988.
25. Abdüşşâfi Muhammed Abdüllâtîf, *el-Âlemü'l-İslâmî fi'l-asri'l-Emevî*, Kahire, 1404/1984.
26. Muhammed es-Seyyid el-Vekîl, *el-Emeviyyûn beyne's-sark ve'l-garb*, I-II, Dimaşk, 1416/1995.
27. A. Süheyl Ünver, *İstanbul'da Sahâbe Kabirleri*, İstanbul, 1953.
28. Tayyib Okç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tedkikler*, İst., 1959.
29. İsmail Giray, *İstanbul'da Sahâbe Kabirleri*, İstanbul, 1975.
30. Ahmed Naîm-Kâmil Miras, *Tecrid-i Sarîh Tercümesi*, I-XII, Ank.1976.
31. Talât Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Ankara, 1977.
32. Talât Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, Ankara, ts.
33. Nevzat Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, İzmir, 1981.
34. Hasırcı-zâde, *İstanbul'da Sahâbe ve Evliya Kabirleri*, İst., 1987.
35. İsmail L. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul, 1989.
36. G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ank., 1991.
37. Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I-XIV, İstanbul, 1992-1993.
38. Hüseyin Algül, *Hala Sultan ve Eyyüb Sultan*, İzmir, 1994.
39. Mehmet Efendioğlu, *Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler*, İstanbul, 1998 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
40. Mehmet Efendioğlu, "Fezâilü's-sahâbe", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, XII, 534-538.
41. Walter E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri* (trc. Mehmet Özey), İstanbul, 2000.
42. Necdet Nişli, *İstanbul'da Sahâbe Kabir ve Makamları*, Ankara, ts.
43. Mustafa Özdamar, *İstanbul'da Makam ve Merkadleri Bulunan Şehid Sahâbeler*, İstanbul, ts.
44. Marius Canard, "Tarih ve Efsaneye Göre Arapların İstanbul Seferleri" (trc. İ. Hâmi Dânişmend), *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, II, İstanbul, 1956, s. 212-259.
45. Şahin Uçar, "Müslümanların İstanbul'u Fethetmek için Yaptıkları İlk Üç Muhasara", *Selçuk Dergisi*, Konya, s. 65-83.

(60) Necdet Nişli, *İstanbul'da Sahâbe Kabir ve Makamları*, s. 23 vd..

(61) İsmail Giray, *İstanbul'da Sahâbe Kabirleri*, s. 11-12; Hasırcı-zâde, *İstanbul'da Sahâbe ve Evliya Kabirleri*, s. 7; Mustafa Özdamar, *İstanbul'da Makam ve Merkadleri Bulunan Şehid Sahâbeler*, s. 16 vd.

(62) Bu konuda bkz. İbnü's-Salâh eş-Şehrezürî, *Ulûmü'l-hadis*, s. 291 vd.; Talât Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 34 vd.

(63) Bilgi için bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzheti'n-nazar fi tavzihî Nuhbeti'l-fiker*, s. 110; Nevzat Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, s. 23 vd.